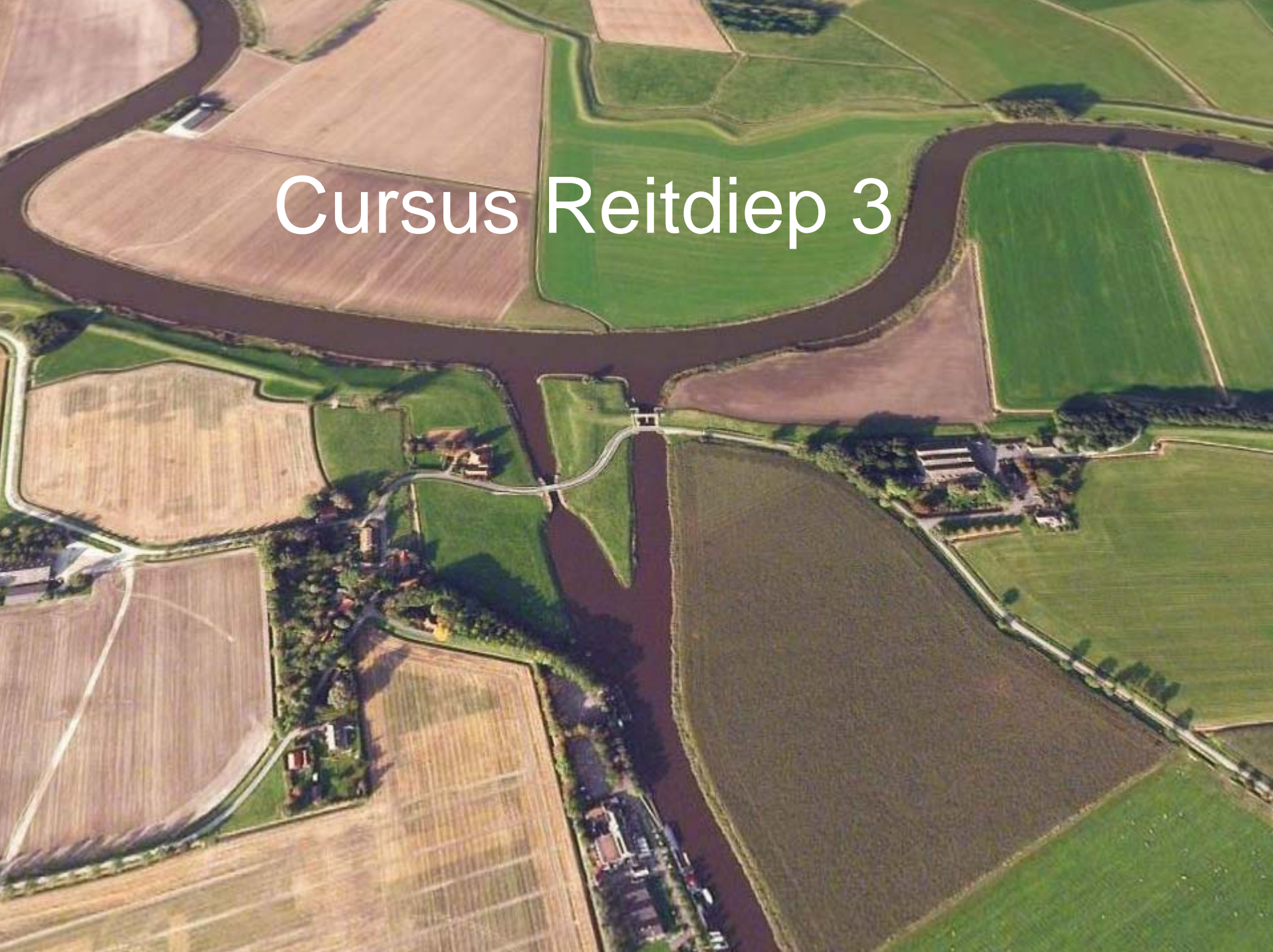

Cursus Reitdiep 3

Voorafgaand

Ontstaan van het gebied -kenmerken van het landschap

-invloed van de 'natuur' - Pleistoceen + Holoceen

-invloed van de mensen - vanaf 650 jaar v.Chr.

*organisatie van de bescherming tegen het water

*organisatie van de afvoer van water

Ontstaan van **waterschappen / zijlvesten**

Politieke geschiedenis

I Vanaf de 8e eeuw

**Frankische Rijk*

Het hele gebied van de huidige provincie Groningen behoorde tot het Frankische Rijk

Kaart: Rijk van Karel de Grote (768-814)

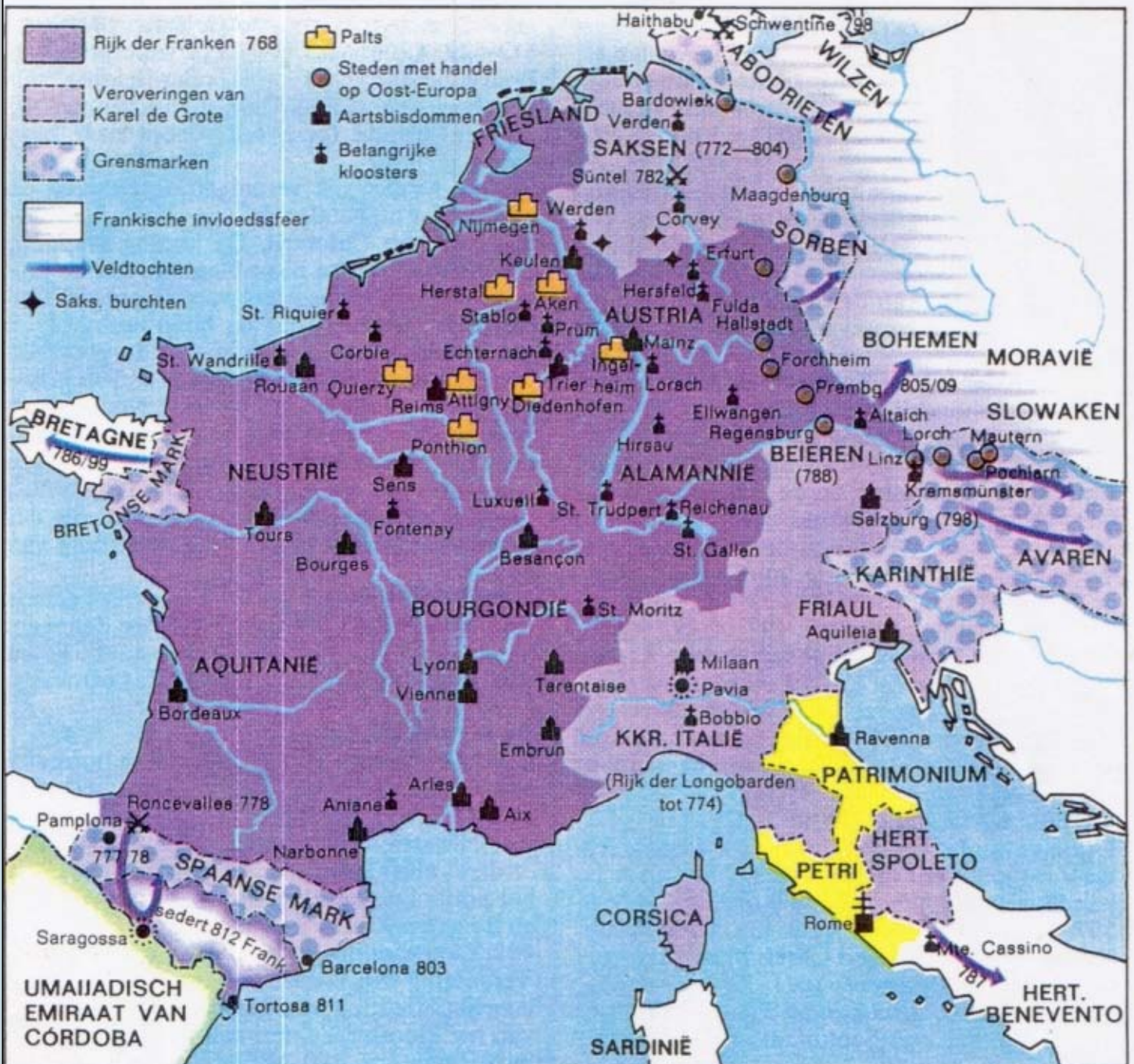
Dit Rijk viel in 843 uiteen in 3 delen.

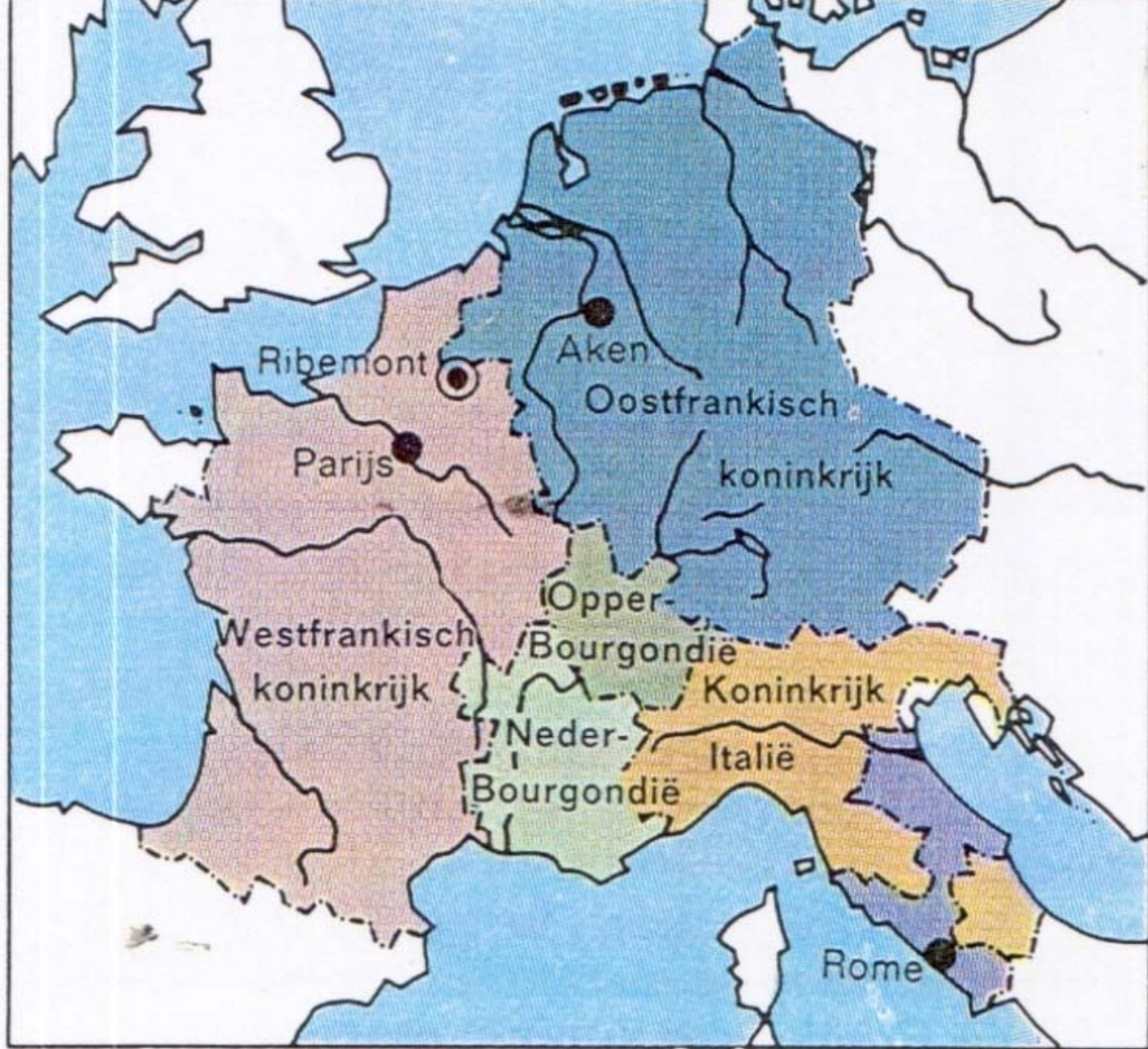
Onze provincie hoorde vanaf 880 tot het Oostfrankische Rijk/Duitse Rijk

Kaart: Oostfrankische koninkrijk

Het Groningse kustgebied was onderdeel van de Friese landen

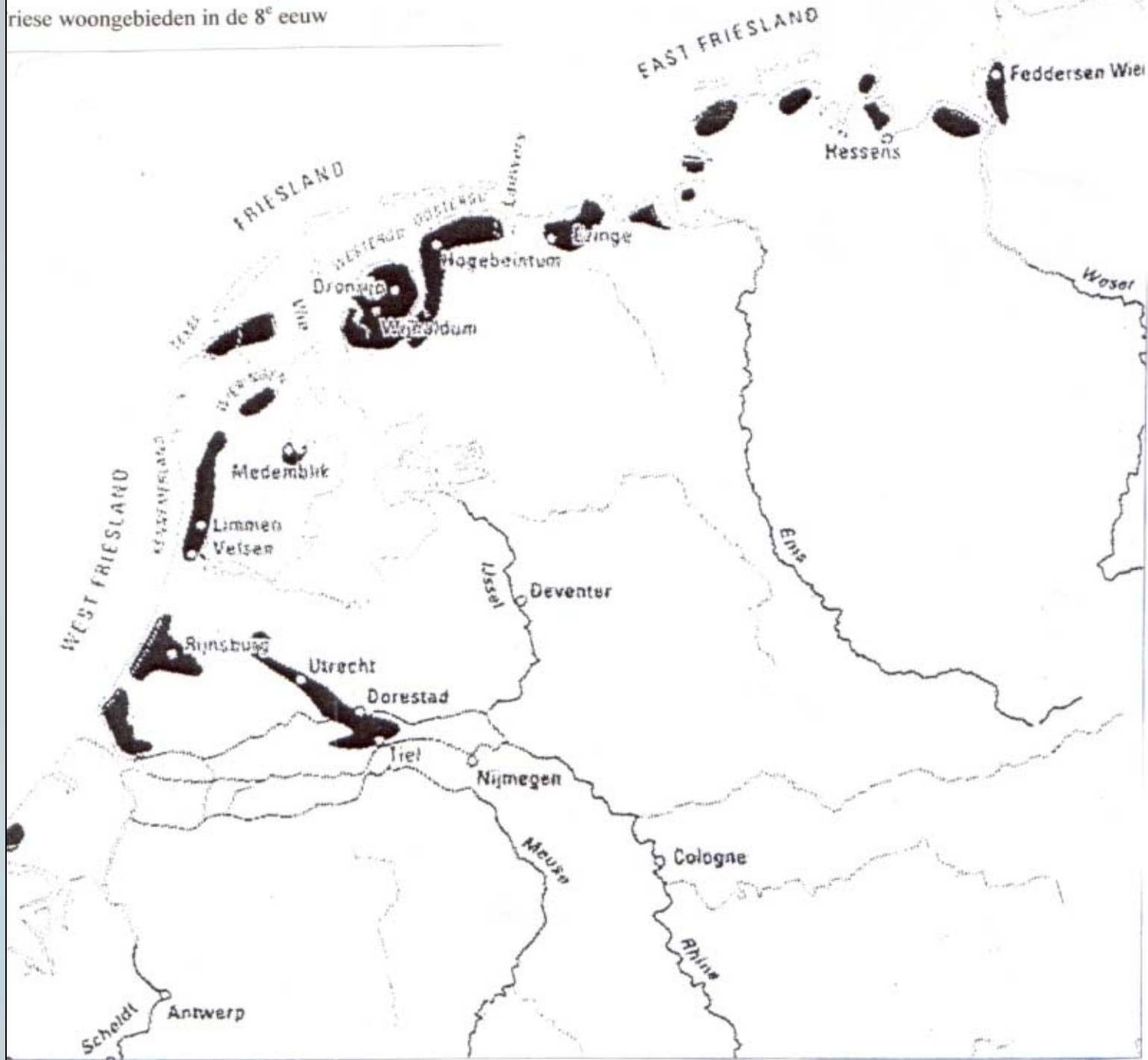
Kaart: Friese woongebieden in de 8e eeuw

Het verdrag van Ribemont 880

riese woongebieden in de 8^e eeuw

**Politieke organisatie*

Het gezag over delen van het Rijk werd uitgeoefend door leenheren:
graven en bisschoppen

De stad Groningen + directe omgeving had de bisschop van Utrecht als leenheer

Het gebied tussen Eems en Lauwers had Duitse leenheren

Kerkelijk viel de huidige provincie Groningen onder 3 bisdommen:

-de Ommelanden	onder Münster
-de Stad + directe omgeving	onder Utrecht
-Westerwolde	onder Osnabrück

Politieke organisatie (vervolg)

In het gebied tussen Eems en Lauwers had de leenheer weinig invloed

- door de ligging aan de rand van het Rijk
- door het karakter van het nog onbedijkte landschap

Het was een verzameling van kleine, autonome gebieden
Tot de 16e eeuw heerste er slechts tijdelijk grafelijk gezag

Politieke organisatie (vervolg)

Daardoor:

- gebrek aan een sterke overheid die het recht kon handhaven
- 'sovereine' gebieden met een eigen rechterlijke organisatie
- politieke macht in handen van lokale machthebbers
van familie, dorp of groter gebied **-hoofdelingen**
- veel onderlinge strijd

slechts beperkte samenwerking – rechtspraak/vredeshandhaving

Verdrag van Aurich (de Upstalboom) – soort Volkenbond

Tot de 15e eeuw

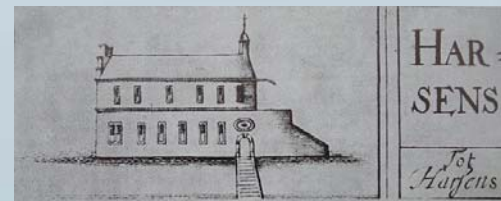
- veel onderlinge strijd tussen de autonome gebieden
- veel strijd om de stad Groningen -over en tegen het gezag van de leenheer
- veel strijd tussen de stad Groningen en de Ommelanden

Daardoor:

Stad Groningen regelmatig belegd

Roof en brandstichting

Steenhuizen -ter verdediging

Steenhuizen / Borgen

Vanaf 1200: bouw van bakstenen gebouwen –kerken, huizen van rijke landeigenaren en stedelingen -steenhuizen

2 typen steenhuizen:

-de toren –voor de veiligheid; prototype van de **borg** (= biedt veiligheid)

borgklip (toren op verhoogd terrein, omringd door ronde gracht)

later: met voorterrein met bedrijfsgebouwen, ook ‘omgracht’
soms geheel of gedeeltelijk omringd met verdedigingswal of –
muur

-de zaalschuur –rechthoekig

Opkomst baksteen ‘industrie’ -*Steenovens* en *kalkovens*

Aanwezigheid van grondstoffen: (knik)klei, schelpen, turf

Steenhuizen / Borgen (vervolg)

Bewoond door rijke landeigenaren: **hoofdelingen**

Toe-eigening van '**heerlijke rechten**', gekoppeld aan grondbezit

- recht om mee recht te spreken
- recht om zijlvesten te besturen
- recht op kerkbestuur
- recht om deel te nemen aan Ommelander landdagen / bestuur
- + (later) allerlei provinciale instellingen (Rekenkamer, Justitiekamer)

Veel hoofdelingen-families benoemden zichzelf tot edelman (jonker)

De meeste dorpen in de Ommelanden hadden een borg, soms zelfs twee

Steenhuizen / Borgen (vervolg)

Bekende namen: Coenders, Rengers, Ewsum, Onsta, Albeda, Lewe, Sickinge, Clant, Jensema, Ripperda, Van Starckenborgh

14e en 15e eeuw: veel steenhuizen verwoest, vanwege oorlog

Pastorieboerderij -weem

Bewaard in Warffum

Resten in pastorie Usquert

Tevoorschijn bij restauratie pastorie Groot Wetsinge

Boerderijen –pas vanaf de 16e eeuw in baksteen gebouwd

Steenbakkerij: eerst in handen van kloosters

vanaf de 16e eeuw ook in handen van landadel

II Vanaf de 15e eeuw

Kaart De Nederlanden

****Toenemende machtsstrijd tussen de Friese landen/de hoofdelingen onderling én met de stad Groningen***

Hoofdelingen verdeeld in partijen -Schieringers en Vetkopers
Wisselende bondgenootschappen

Strijdende partijen zoeken steun bij landsheren van buiten het gebied
Afwisselend:

-graaf Albrecht van Beieren (Friesland, begin 15e eeuw)

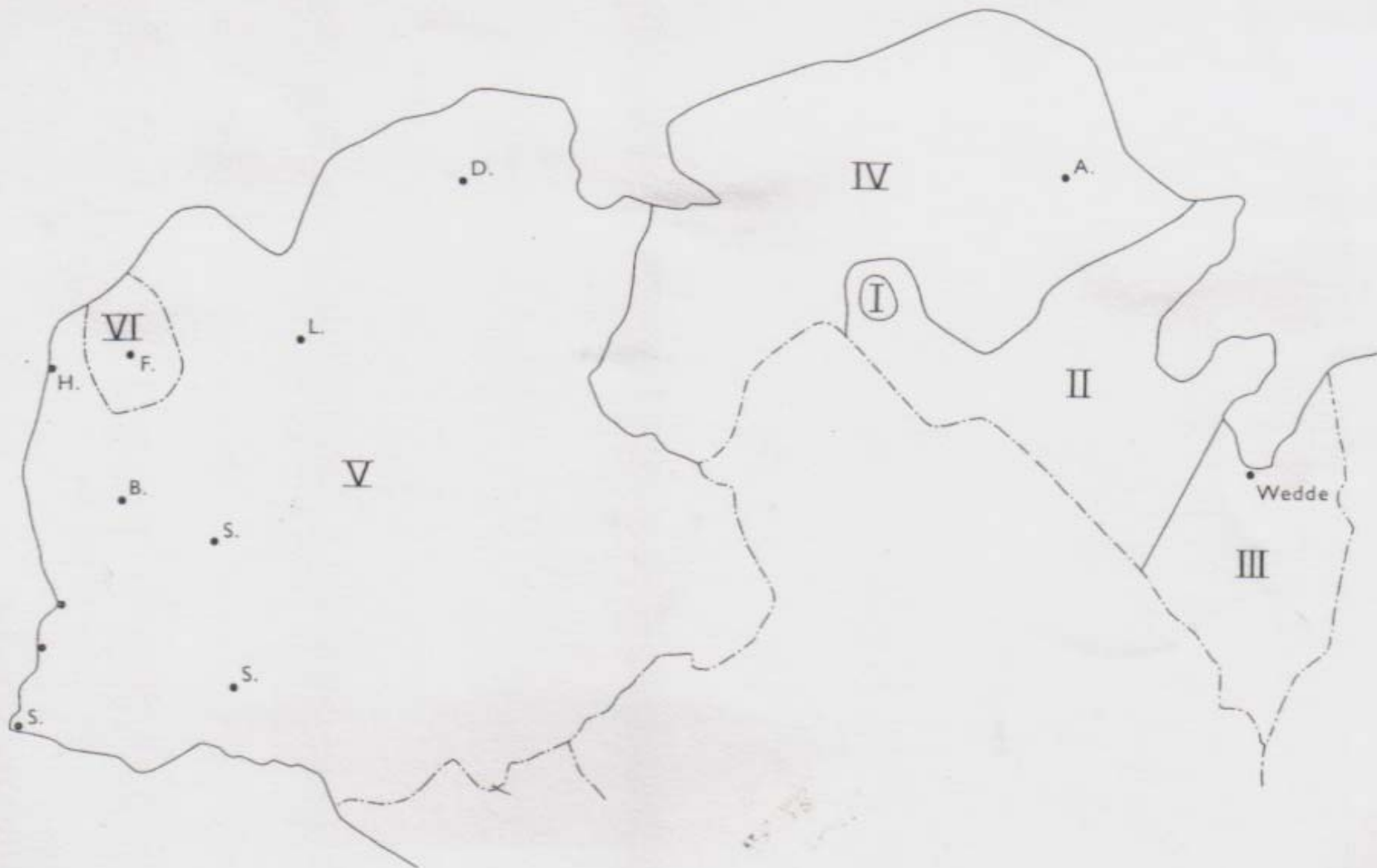
1417: slag bij Okswerderzijl

-graven van Saksen (1498-1506—leenheren over de Friese landen; strijden tegen de overheersende positie van de stad Groningen)

Kaart Machtspositie stad Groningen 1438-1498

Slag bij Bomsterzijl

Bouw van blokhuisen en schansen -o.a. Aduarderzijl

Groningen als stadstaat, ca. 1497

- I De stad
- II De stadsjurisdicties Gorecht en Oldambten
- III Het door de stad in pand genomen Westervolde
- IV De in ondergeschikte positie met de stad verbonden Ommelanden
- V Het in ondergeschikte positie met de stad verbonden Westerlauwerse Friesland
- VI Het vijandige Francker.

Toenemende machtstrijd (vervolg)

-graaf van Oost-Friesland -1506-1514

Kaart Gebied van de graaf van Oost-Friesland

-graven van Gelre (stad -1514-1536; Ommelanden -1521-1536)

Kaart Gebied van Gelre tot 1536

Begin 15e eeuw tot 1536: gebied geteisterd door oorlog

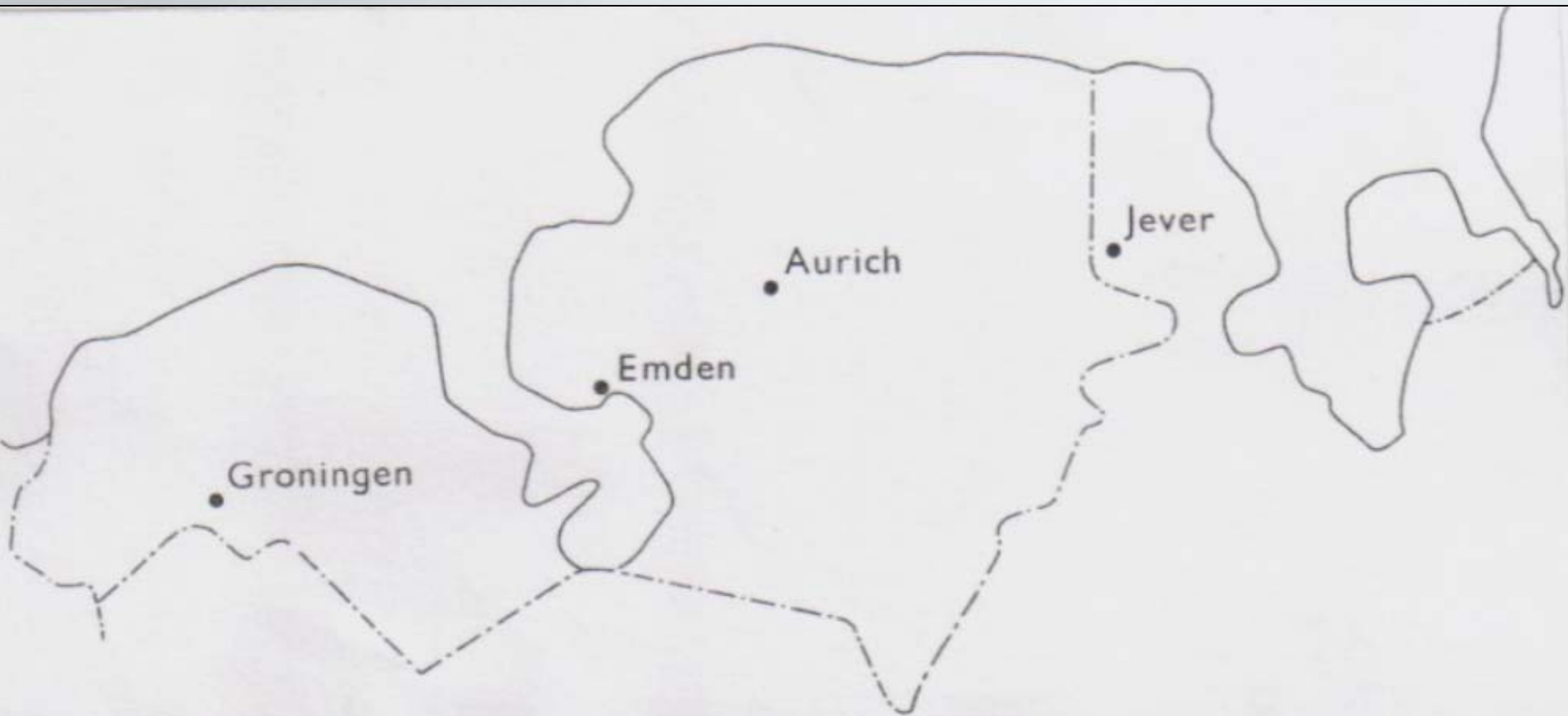
-veel guerilla en veldslagen

-veel verwoesting / brandschatting

Grutte Pier

Bûter, brea en griëne tsiis,

Dy't det net sizze kin, is gjin oprjuchte

Gebied van Graaf Edzard van Oost-Friesland.

Gebied van hertog Karel van Gelre

zijn grootste omvang. Terwijl op de ene plaats nog aanwinsten werden verworven, brokkelde het elders roo

Toenemende machtstrijd (vervolg)

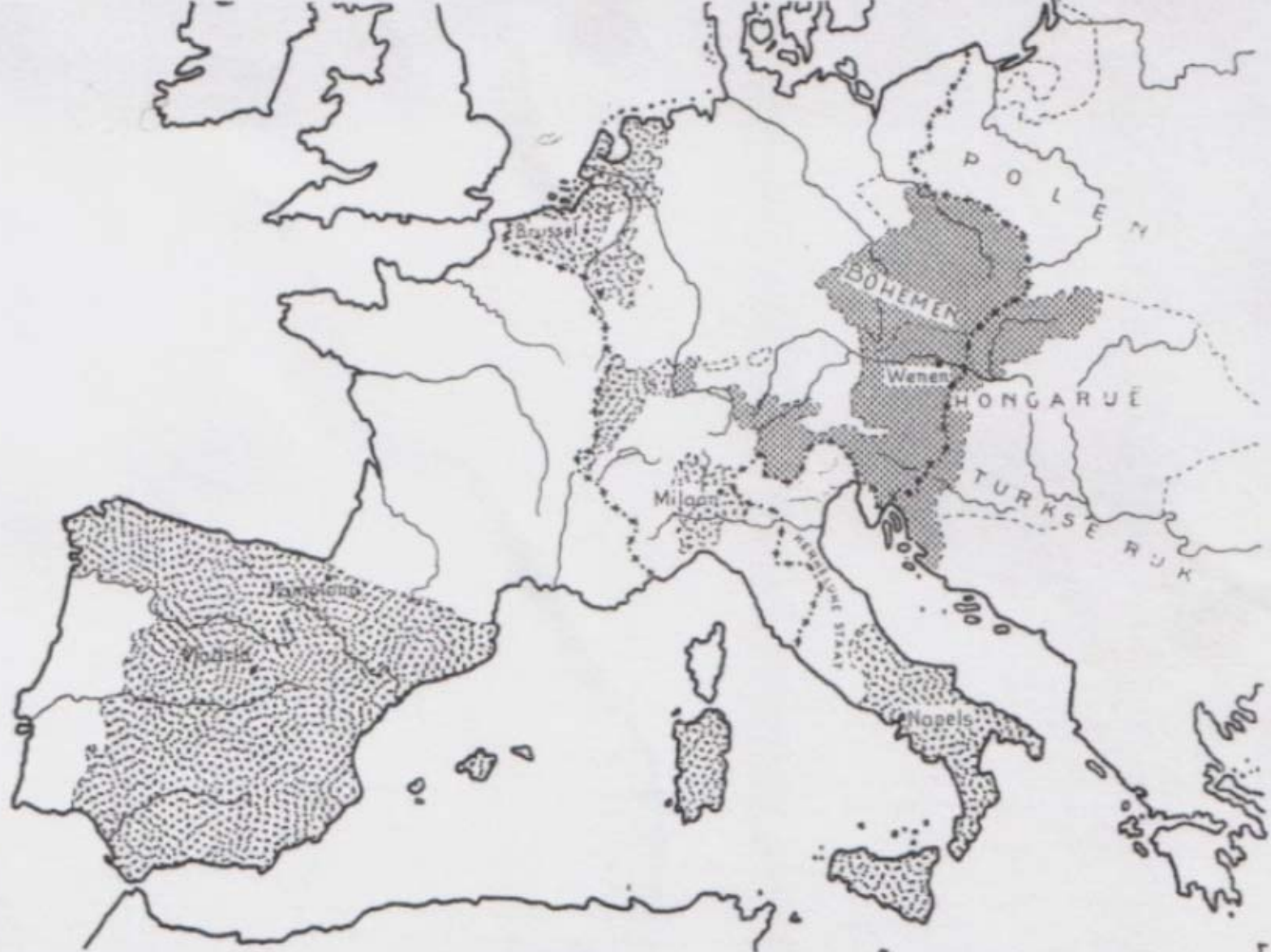
1536: Stad en Ommelanden erkennen Karel V als heer

Stad en Ommelanden worden samen 1 van de 17 Nederlandse gewesten van het Rijk van Karel V

Ze worden, namens het centraal bestuur in Brussel, bestuurd door een stadhouder.

Kaart Rijk van Karel V in Europa

Kaart Ommelanden + gebied van de Stad

Rijk v. Karel V in Europa

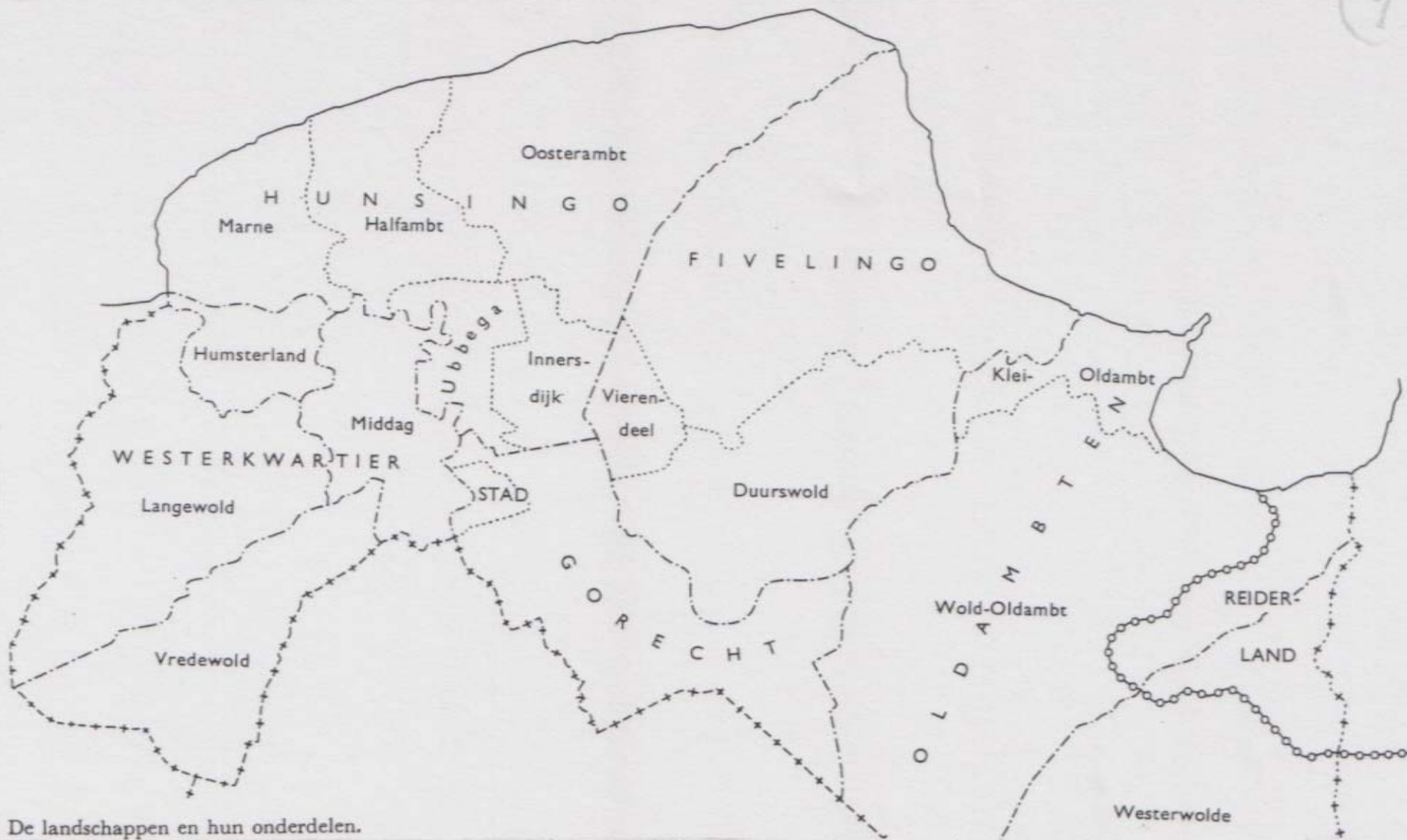
Spaanse tak (na de afstand v. Karel V)

Grens v. h. Duitse Rijk tijdens Karel V

Oostenrykse tak

De landschappen en hun onderdelen.

De Ommelanden -hadden een wapen met 11 rode harten en 3 blauwe banen

* *rode harten*: Vredewold, Langewold, Middag, Humsterland, de Marne, Halfambt, Oosterambt, Ubbega, Innersdijk, Fivelingo, Duurswold (ten noorden van het Damsterdiep)

* *blauwe banen*: Aduarderzijlvest, Winsumer- en Schaphalsterzijlvest, zijlvest der drie Delfzijen

III Periode van de strijd met Spanje -1568-1594

**1568 – 1580*

1568 –inval Lodewijk van Nassau

Wedde – Appingedam – Heiligerlee – Groningen (beleg mislukt)

1577 –Spaanse troepen weggekocht uit de stad Groningen

Ommelanden kiezen meer tegen het Spaans bestuur dan de Stad

Ommelanders niet eensgezind -2 partijen -toespitsing in 1579

1568-1580 (vervolg)

“Oorlogsmaatregelen”

-vanuit de Stad : verbetering Hoendiep, voor militair vervoer
bouw van een schans bij Enumatil
bouw van een schans bij Steentil

-Ommelanders: garnizoenen in schansen Kommerzijl (Opslag)
en Delfzijl

1580 –de Stad kiest voor Spanje (‘verraad’ van stadhouder
Rennenberg)

1580 – 1594

1580 – 1594 -Oorlog tussen ‘Staatsen’ en ‘Spaansen’ / Ommelanden
en Stad

Ommelanden het terrein van een ‘woeste guerilla’
Verwoesting van kloosters, huizen van de landadel,

dorpen

1580 – 1594 (vervolg)

* Fase 1 -1580-1581

Gevechten van Staatse + Ommelander met Spaanse + Groninger troepen

-rond Coevorden

-rond Groningen (1580 –mislukt beleg) en Winsum (1581 –Wigbold van Ewsum verdreven)

-bij Appingedam (1580 –bezet door de Spanjaarden)

-bij Visvliet (1581 -Staatse troepen vanuit Friesland verslaan Spanjaarden;

daarna winnen de Spanjaarden bij Noordhorn

Schans Niezijl bleef het enige 'Staatse' steunpunt in de Ommelanden

Kaart 1620 -verbindings'weg' Groningen-Friesland

Francisco Verdugo. (De una estampa existente en la Biblioteca Nacional, Madrid)

1580 – 1594 (vervolg)

*Fase 2 -rond 1584

-‘Staatsen’/Ommelander hoofdelingen bezetten de schans bij Oterdum

-Willem Lodewijk (stadhouder van Friesland) benoemd tot stadhouder van de ‘Staatse’ of Friese Ommelanden (*niet* van het Spaanse Stad en Ommelanden)

*Fase 3 –1589-1594

-1589: Willem Lodewijk verovert alle toegangen van de Stad naar de zee

schans bij Enumatil (Hoendiep)

schansen bij Reide en Zwaagsterzijl (Oldambt)

schans bij Zoutkamp (Hunse/Reitdiep)

na 1580 aangelegd door Rennenberg

na 1589 vernieuwd en vergroot door Willem Lodewijk

Borgen en heerden

ook: de oude (kust)weg naar Friesland, via Leegkerk, Zuidhorn, Oxwerd en Niezijl die tot 1500 een van de weinig verbindingen met Friesland vormde ook voor de legers

1580 – 1594 (vervolg)

-1591: Eerste grote aanval van Maurits en Willem Lodewijk
geen aanval op Groningen
verovering van Delfzijl en alle overige schansen in de Ommelanden

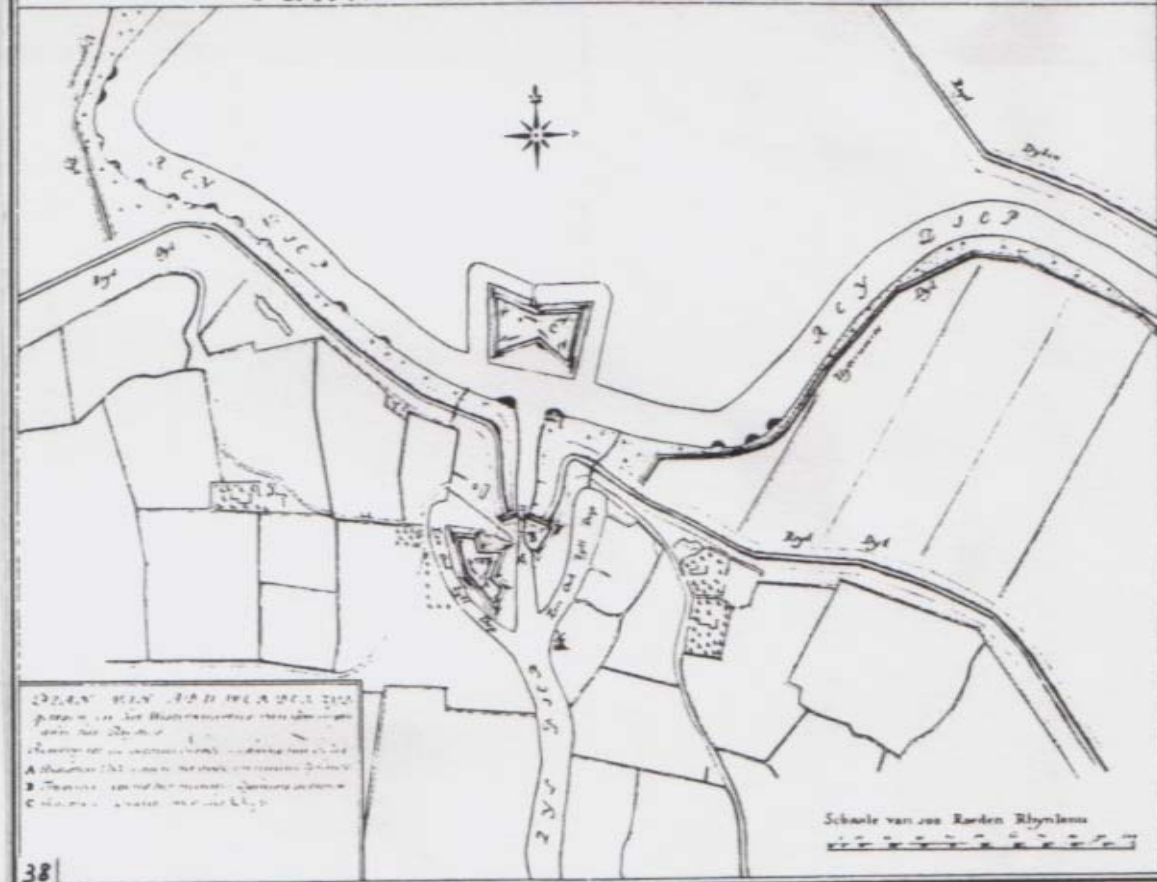
1594: Staatse leger veroverde eerst de schans bij Aduarderzijk
en daarna de stad Groningen (23 juli 1594)
Stad tekende het 'Tractaat van **Reductie**' of **Terugkeer**
In de Unie van der Nederlandse Provincies

*Aldus gedaen ende geresolveerd int legher voor Groeninghen
den 23 July 1594, Comanssvt., Maurice de Nassau, Wilhelm
Ludwig, greff zu Nassau. Ter ordonnantie van Syn Exel.
Milander. Ter ordon. van de Raedt van State, G. van Zuylen.*

Alle kloosters opgeheven

Oorlogen met Engeland van 1665-1667 en 1672-1674:
schansen bij Aduarderzijk en Zoutkamp opnieuw bemand en versterkt

PLAN VAN ADUWERDER ZYL

Concept voor verbetering van de schans te Aduarderzijl (1757)

De bezetter van deze schans kon de afvoer van het water uit een belangrijk gedeelte van het Westerkwartier en Noord-Drente regelen en de scheepvaart van de zee naar de stad onder schot houden.

IV Eerste helft 17e eeuw

Periode van politieke rust en economische bloei

Verfraaiing van de borgen van de landadel tot buitenplaatsen

Kaart 1620 Heerden / Borgen

Kaart 1781 Borgenkaart van Beckering

Borgen: Asinga, Verhildersum, Starkenborg, Saaxumborg, de Braak, Blauborg, Tamminga, Onsta (Westinge), Onsta (Sauwerd) Harssens, Selwert, Allersma, Feerwerd, Mentaheerd (Feerwerd),

Barwert, Piloursma, Jensema, Englum, Broersema, Klinckema

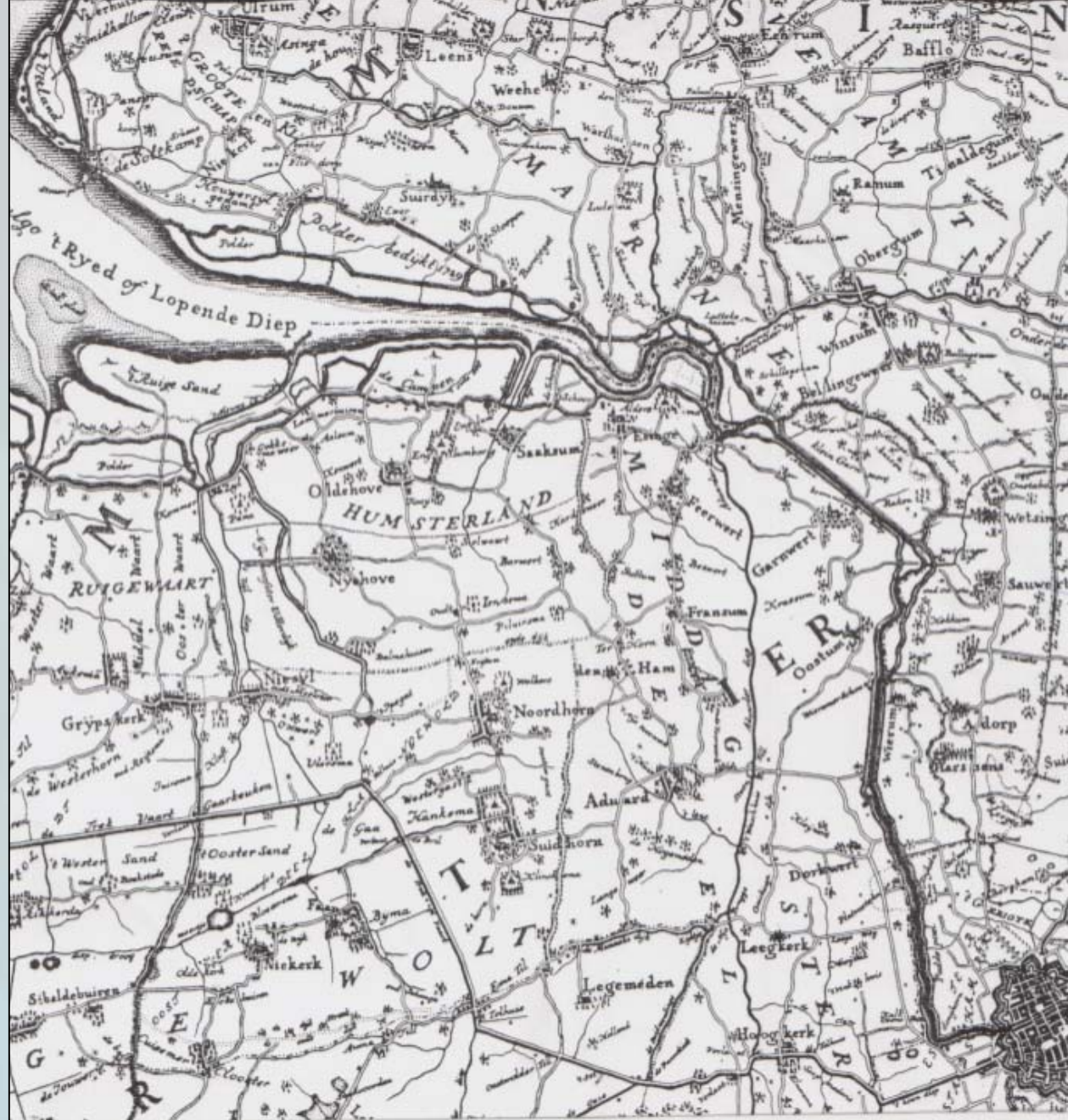
Grote heerden: Panser, Lulema, Matenes, Borgham, Balmahuizen, Ol Bosch

Afbeeldingen Piloersma, Feerwerd Allersma, Englum

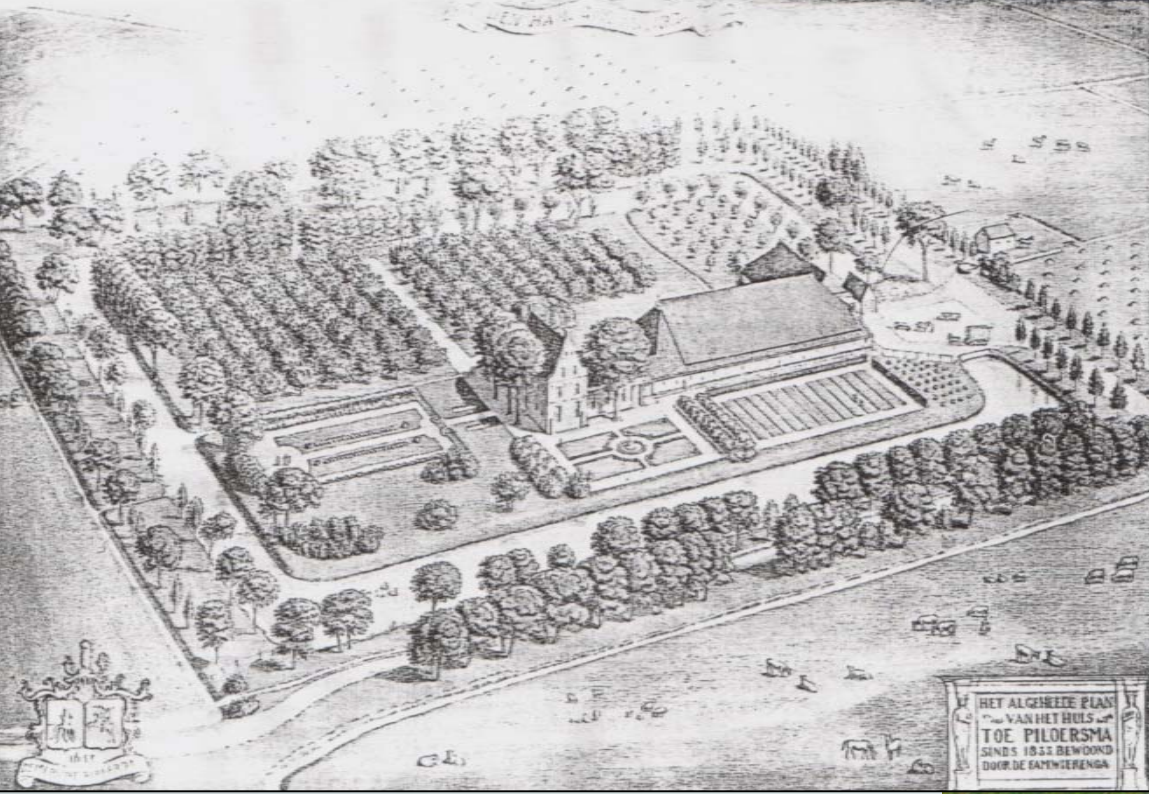

Borgen en heerden

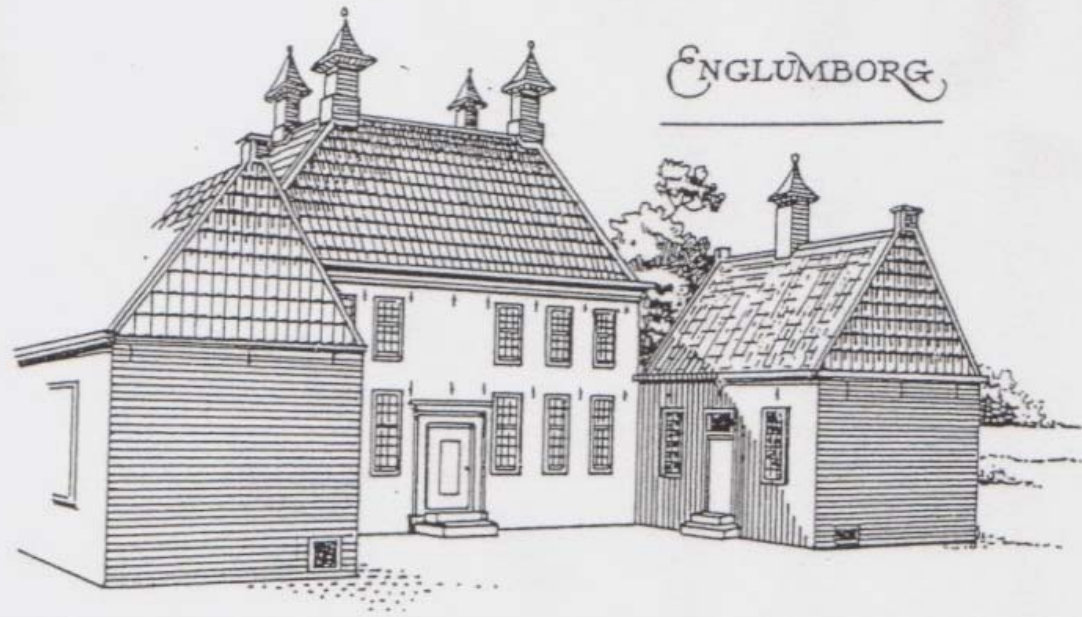
ook: de oude (kust)weg naar Friesland, via Leegkerk, Zuidhorn, Oxwerd en Niezijl
 die tot 1500 een van de weinig verbindingen met Friesland vormde
 ook voor de legers

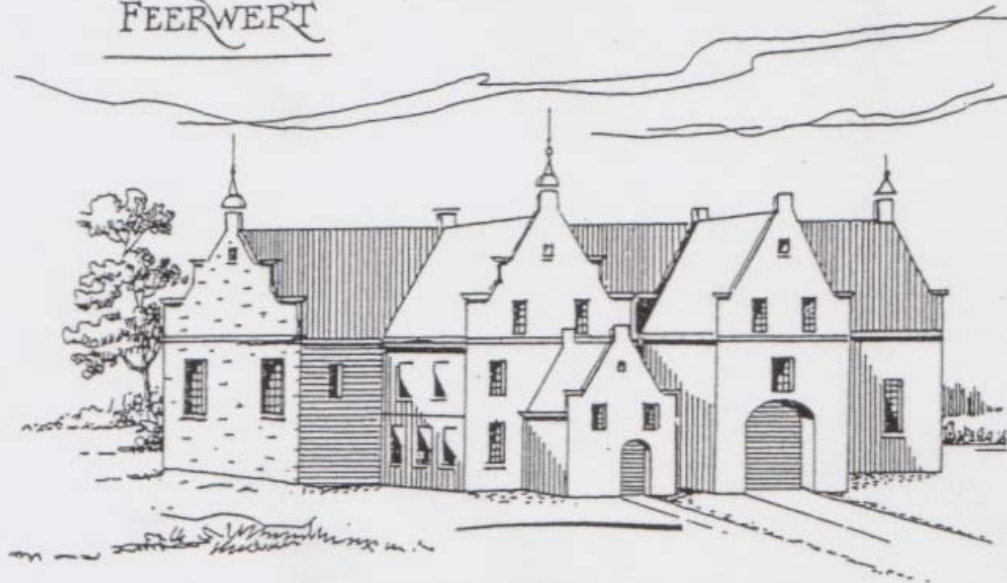
Kaart Van Beckering, 1781
 Buitenplaatsen (verfraaide borgen) en grote heerden

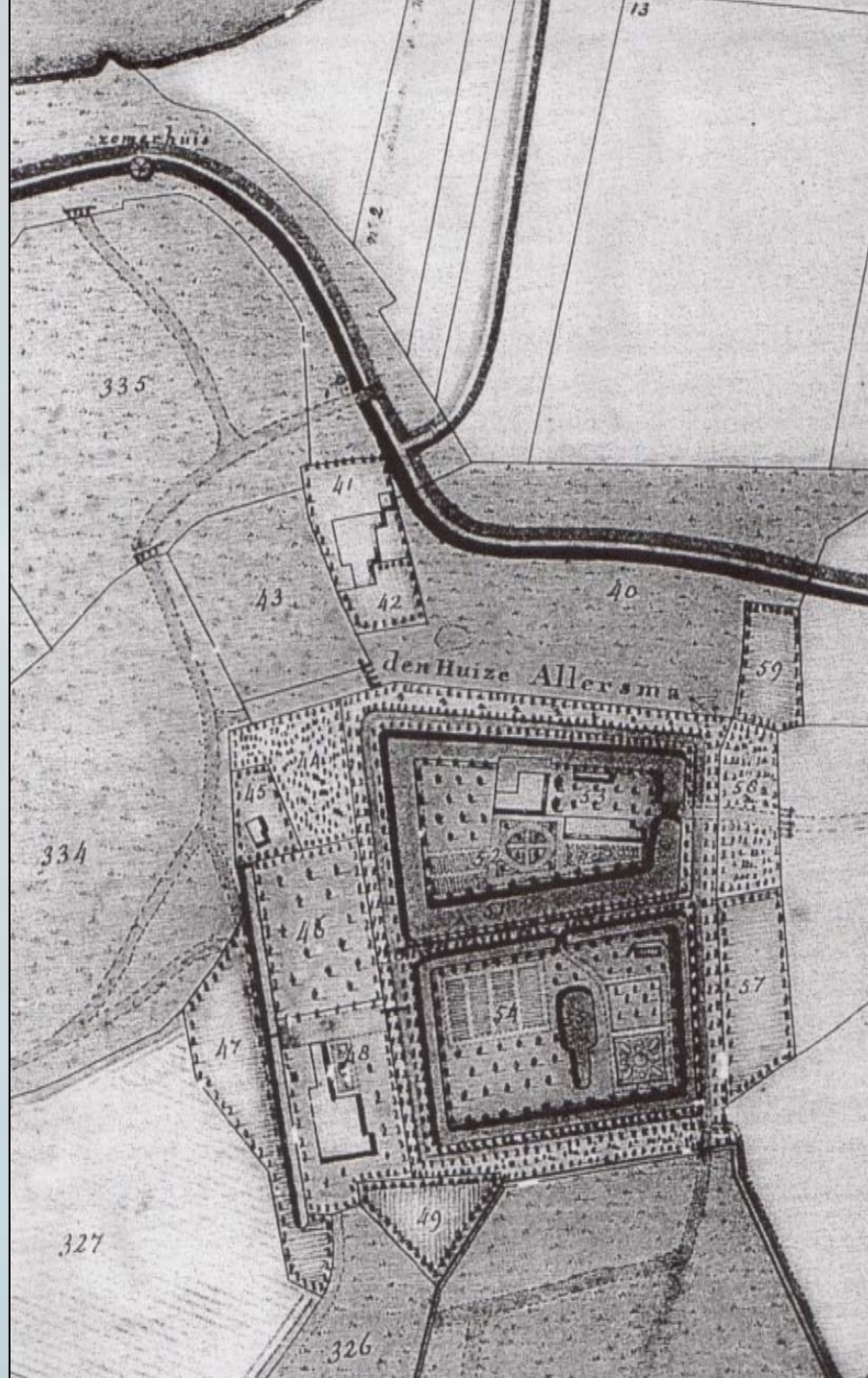

ENGLUMBORG

FEERWERT

V 19e en 20e eeuw

**Bemaling*

Watermolens

Molens:

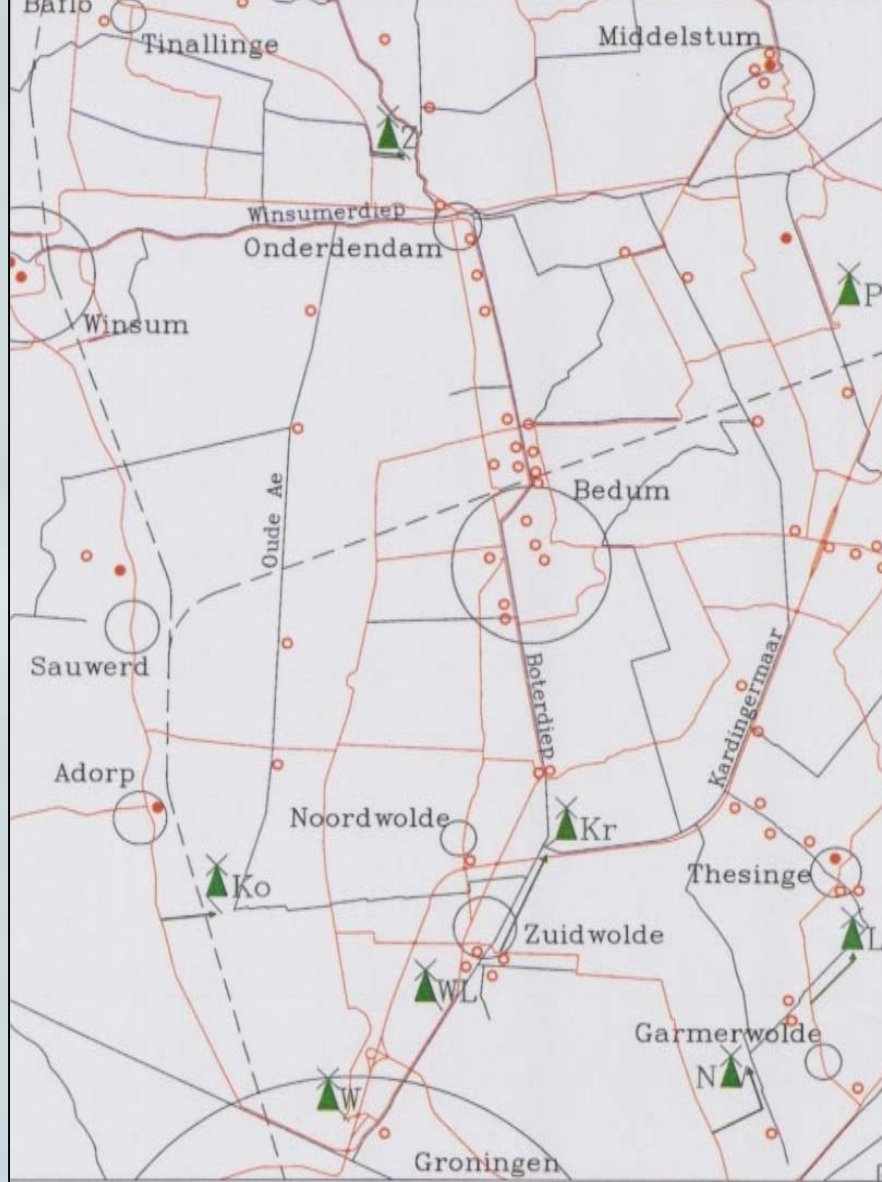
bloeiperiode –1850 1000 molens in de provincie

1942 -184

1970 -80 50 koren- en pelmolens, 30 watermolens

Kaart Molenstichting Hunsingo en Omstreken, 1992

Gemaal Electra Lammerburen

LEGENDA:

— (red line)	Wegen	▲ (green)	Eigen molens	Ko = Koningslaagte	P = De Palen
— (black line)	Water	● (red)	Andere molen	Kr = De Krimstermolen	W = Wilhelmina
- - - (black line)	Spoorlijn	○ (red)	Verdwenen molen	L = De Langelandster	WL = 't Witte Lam
○ (black)	Plaats	▲ (green)	Toegangsweg	N = De Noordermolen	Z = De Zilvermeeuw

****Industrie***

Steenfabrieken

Langs Winschoterdiep, Damsterdiep, Boterdiep, Winsumerdiep,
Aduarderdiep

1800: 20 fabrieken

1870: 55

1960: 35

1990: 2

Afgraven van klei: eerst 20 cm opzij leggen

60-100 cm afgraven

daarna: draineren, egaliseren, bovenste 20 cm
terugleggen

Zuivelfabrieken –Winsum, Ezinge, Baflo

Vlasverwerking –Winsum, Aduarderzijl, Schifpot, Leens

* Kerken / religieuze gebouwen

Oude kerken -vanaf de 13e eeuw van baksteen

Kerken van de Doopsgezinden

Kaart 1842 Doopsgezinde gemeenten

Synagogen Leens, Winsum

Kerken van de Afscheidenen

Kerken van de Rooms Katholieken

1841 Doopsgezinde Gemeenten

- tegenwoordige gemeenten
- * voormalige gemeenten
- ⊕ gecombineerde gemeenten

VI Nieuwe fietsexcursies

1. Winsum – Oude Ae – Onderwierum – Onderdendam – Menkeweer-
Tinallinge- Rasquert – Baflo – Lutke Saaksum – Eenrum –
Mensingeweer – Schouwerzijl- Winsum

Langs een Joods kerkhof, oude steenfabrieken, afgetichelde velden, de oude wierde van Onderwierum, het kerkhof van Menkeweer, door het wold-landschap naar Tinallinge (ossenpad, kerk), Baflo (Laurentiuskerk), Rasquert (veel oude boerderijen, afgegraven wierden, kwekerij op vroegere borgterrein), langs oude weg naar Eenrum (dwars door oude Hunzemonding; resten van de spoorlijn), Mensingeweer (molen, doopsgezinde kerk), Schouwerzijl (Groot en Klein Maarslag / Kromme Raken).

VI Nieuwe fietsexcursies

2. Eenrum-Wehe den Hoorn-Verhildersum/Tuinsterwierde- Leens-
Ulrum-Vliedorp-Niekerk-Zuurdijk-Warfhuizen-Wehe den Hoorn -
Eenrum

An aerial photograph of a Dutch landscape. A dark river flows through the center, surrounded by various fields in shades of green and brown. A windmill is visible on the left side, and a small cluster of buildings is on the right. The text is overlaid in white on the upper part of the image.

Het Groninger Landschap
Bedankt voor uw interesse